

Totemizem

Mirko Honerlein

Ko je škot John Fergusson Mc Lennan uvedel leta 1869. pojem »totemizem« v znanost, je obogatil etnologijo za zelo zanimiv, toda tudi izredno zagoneten problem. Zanimanje je še posebno naraslo, ko je Frazer objavil svoje obširno delo: »Totemism and exogamy«. Frazer, ki ima častni naslov: »oče totemizma«, pravi, da je totemizem »okno, skozi katero lahko gledamo v daljno preteklost«. In kateri za znanost navdušeni človek ne bi hotel biti deležen takega pogleda? Povprečni človek se bavi rad z ugibanjem bodočnosti, globlje misleči pa uživa, kadar se potopi v morje pradačnosti in stika za pravimi biseri znanosti, z drugimi besedami, kadar razglablja o izvoru in vzroku vsega. Toda zdi se, da so prinesli s seboj vsi ti, ki so tvegali tak pogled v prošlost skozi okno totemizma, vsak svojo lastno prizmo, kajti, kar so videli, je zelo različno. Tako vsaj moramo sklepati, če pregledujemo prebogat literaturo o totemizmu in res ni morda pretirano, če pravi Friderik Graebner, da so »našla vprašanja, ki so v zvezi s totemizmom, skoraj ravno toliko odgovorov, kolikor raziskovalcev se je bavilo s tem predmetom.«

Toda kaj je totemizem, kako naj ga definiramo? Že tukaj zadenemo na resne težave. Definicija totemizma sama po sebi predstavlja namreč že rešitev probleme totemizma, če je ne postavimo z vso previdnostjo. To spoznanje je dovedlo Ankermanna, ki definira totemizem kot »samoidentifikacijo krvnosorodne skupine z živalsko vrsto«, k izjavi, da velja ta definicija le za prvotni, čisti totemizem, in da pravi, da bi morala biti definicija, ki bi vključevala vse oblike totemizma, tako splošna, da bi izgubila njena vsebina vso jasnost. Glede na to, da hočemo tu podati splošen pregled vprašanja totemizma, mislimo, da bi bilo dobro, vzeti za izhodišče proučevanj Clemeno v dokaj nevtralno definicijo, ki se glasi: »Totemizem je vera v posebne odnose med klanom ali posamezniki na eni strani in posameznim bitjem ali predmetom oziroma skupino bitij ali predmetov na drugi strani.«

Problem totemizma zanima učeni svet ne samo radi svoje vsebine, ampak tudi radi razširjenosti totemizma skoraj po vsej zemeljski obli. Totemizem najdemo: 1. v Afriki in sicer: na področju Nigra in Senegala, na Zlati obali, na Obali sužnjeve, v zaledju Kameruna, v Srednjem Sudanu, v Vzhodnem Sudanu, v vzhodni in južni Afriki ter na otoku Madagaskarju, skratka, če prištejemo še pokrajine, kjer je mogoče dokazati vsaj še sledove totemizma, se zdi, da je »mogočen val totemizma zajel vso afriško celino z izjemo arabskega severa«; 2. v Aziji: pri primitivnih plemenih južne Indije in Sumatre ter v Asanu; 3. v Oceaniji: na južni obali Nove Guineje, v Avstraliji (posebno na severu in v sredini celine), v Novi Kaledoniji, na jugu Novih Hebridov, na otokih Fidži, Santa Cruz, v Novi Irlandiji, na Admiralskih otokih in na otokih, ležečih južnovzhodno od Salamonskih otokov; 4. glavno področje totemizma je na severnem delu dvojnega kontinenta, kjer se razteza v širokem pasu od Pacifika do Atlantskega morja; raztresen je totemizem tudi v južni Ameriki, posebno na severu ter na skrajnem jugu. — Na vseh teh točkah so totemizem konstatirali z gotovostjo. Ker

pa ima totemski kompleks toliko raznih aspektov, so hoteli nekateri učenjaki videti totemizem ali vsaj njegove sledove tudi tam, kjer ga ni, ali kjer ga ni mogoče tako določno ugotoviti. Toda pri takih pretiranih nazorih o nekaki univerzalnosti totemizma moramo seveda razlikovati med izrodki prebujne fantazije (n. pr. nekega avtorja, ki trdi, da so bili tudi Srbi totemisti, ker se v njihovih narodnih pesmih junaki in drugi ljubljenci naroda imenujejo sokoli), pa med bolj ali manj negotovimi hipotezami, n. pr. o totemizmu v Egiptu, na Kitajskem itd. So pa tudi učenjaki, ki zastopajo skoraj nasprotno mnenje, namreč, da totemizma kot enotnega kulturnega pojava sploh ni. Tako n. pr. v a n G e n n e p, ki predlaga, naj se imenuje vsak krajevni pojav totemizma po svojem specialnem lokalnem imenu, skupna označba totemskih pojavov z izrazom »totemizem« pa naj se sploh opusti. Temu pa ugovarja P. V. S c h m i d t, ki pravi, da je »nedopustno, izključevati a priori historično enoten izvor celotnega totemizma, ne da bi prej preiskali, če niso morda določeni zakoni vzrok dejstva, da so v različnih oblikah totemizma razni njegovi elementi bolj ali manj dobro zastopani oziroma manjkajo in če niso morda nastopile motnje in spremembe smeri razvoja s pomočjo povsem drugih, netotemističnih tvorb«. — Podobno se je izjavil tudi F r a z e r, ki opozarja na veliko podobnost vseh totemističnih sistemov in izraža mnenje, da bo zadovoljiva razlaga nastanka totemizma pri enem narodu veljala tudi za nastanek totemizma pri vseh drugih.

Ker so navajali razni misleci kot argument proti možnosti univerzalnosti totemizma to, da ravno tri najboljše človeške rase, namreč arijska, semitska in turanska, niso bile nikdar totemistične, je mogoče koristno, da se dotaknemo, vsaj na kratko, problema egipčanskega in kitajskega totemizma, saj gre tudi v teh dveh primerih za velenadarjene stare kulturne rase.

Najprej o starih Egipčanih! — Če pomislimo na važno vlogo raznih živali v egipčanski veri, razumemo, da so hoteli videti razni učenjaki v tem verstvu zakrinkan totemizem, ali vsaj njegove sledove, saj so skoraj v vseh totemizmihi totemi večinoma živali. Toda ker gre v egipčanski veri odločno za jasno zoolatrijo, češčenje živali po božje, medtem ko vidijo totemisti v totemskih živalih vedno le enakovredne brate, bi bilo treba prej razčistiti vprašanje, ali se je mogla zoolatrija razviti iz totemizma, oziroma ali se je to pri Egipčanih resnično zgodilo. Nekateri etnologi so odkrili na otokih Fidži in Samoa dokaj verjeten primer počasnega prehoda iz totemizma v zoolatrijo. In tako misli A n k e r m a n n, da se je tudi v Egiptu zoolatrija razvila mogoče iz totemizma. Vendar priznava, da direkten dokaz za to ni mogoč in da ostane torej le indirektna pot, namreč ugotovitev — ako je taka sploh možna —, ali je mogla zoolatrija nastati eventualno tudi drugače kot iz totemizma in ali je mogoče ločiti s pomočjo katerih koli značilnih znakov zoolatrijo, ki je nastala iz t o t e m i z m a, od tiste, ki je nastala po drugi poti. — D y k m a n, ki ga zanimajo od Egipčanov češčene živali v prvi vrsti le kot njihovi klanski emblemi, vidi v številnih emblemih, ki ne predstavljajo živali, temveč rastline in drugo, jasen dokaz, da ne smemo smatrati skupnosti egipčanskih klanskih emblemov kot izraz prvotne zoolatrije. Toda s tem seveda še ni dokazano, da je izvor egipčanske zoolatrije totemističen. Prepričevalnejša je Dykmanova trditev, da lahko spoznamo še v poznejši zgodovinski dobi Egipčanov jasne sledove nekdanjega totemizma. Tako n. pr. spominjajo zbori starešin na znano obliko gerontokratskega vladanja totemističnih klanov. — Iz vsega tega je razvidno, da ni izključeno, da so poznali tudi predzgodovinski Egipčani totemizem. Vendar to še ni popolnoma dokazano.

Problem kitajskega totemizma je obravnaval etnolog W. Koppers v večji razpravi, v kateri odgovarja na tozadevno hipotezo Erkesa, ki se mu zdi totemizem na Kitajskem dokazan med drugim s tem, da je starokitajska vera, kakor pravi »skoraj čista zoolatrija« in ker nosijo razni kitajski heroji živalska imena. K prvi točki smo že spregovorili, ko smo omenili podobne razmere v Egiptu; glede druge točke pa opozarja Koppers na dejstvo, da najdemo posameznike ali cele skupine, ki so imenovane po živalih, rastlinah itd., pogosto tudi pri plemenih, ki totemizma ne poznajo. Ker prej navedeni etnolog povrh še dvomi, da bi bili starokitajski tabuji totemističnega izvora, zaključuje, da stari Kitaj nima nič opraviti s totemizmom. Vendar dopušča možnost totemističnega vpliva na kitajsko kulturo od strani sosednih narodov. —

Proti univerzalnosti totemizma govori po P. W. Schmidt u tudi dejstvo, da totemizma ravno nastarejša plemena ne poznajo, tako n. pr. Kurnaji in Chepare v Avstraliji, Bajningi v Melaneziji, Pigmeji in Pigmoidi v Aziji in Afriki, nekatera nizko stoječa lovska plemena severovzhodne Amerike ter kalifornijska plemena, skupine Gezov v pokrajini Chaco in razna plemena Ognjene zemlje. Ne smemo pa pozabiti na težave raziskovanja tako nizko stoječih narodov in zato tudi ne smemo a priori zanikati možnosti, da se bodo morda še pokazali sledovi totemizma, ali celo resničen živ totemizem pri tem ali drugem plemenu. Da je previdnost tukaj umestna, dokazuje primer imenovanih Gezov v Braziliji, pri katerih je Schueller že opazil odkrit totemizem. Kako važno je vprašanje, ali je totemizem univerzalen kulturni pojav ali ne, za vse tiste, ki se bavijo s kulturno zgodovino človeštva, vidimo iz konsekvence, ki jih izvaja P. W. Schmidt iz domnevne neuniverzalnosti: 1. totemizem v splošnem ni potrebno prehodno stanje v razvoju vsakega naroda, 2. totemizem ne stoji nujno na začetku razvoja človeštva. Schmidt sklepa iz tega, da ni potrebno spravljati totemizem v nujno zvezo z vsemi vprašanji izvora velikih kultur, torej socialne ureditve, gospodarstva, umetnosti, verstva in morale. Vprašanje univerzalnosti totemizma, to se pravi vprašanje, ali so bili vsi narodi na določeni stopnji svojega kulturnega razvoja totemisti, seveda ni v nobeni zvezi s problemom enotnega izvora totemizma. Lahko bi mogli namreč smatrati totemizem za univerzalen pojav, ne da bi mu priznavali enoten izvor ali pa tudi narobe: totemizem bi lahko bil enotnega izvora, ne da bi bil s tem že univerzalen.

Po teh vrsticah, ki predstavljajo uvod k naši razpravi, preidimo k raziskovanju totemizma samega!

Če razčlenimo totemski kompleks, vidimo, da stoji v njegovem središču kot njegov konstitutivnejši element: določeno razmerje med človekom in nečloveškim bitjem, oziroma naravnim predmetom. Toda po definiciji, ki smo jo prej določili kot podlago svojim raziskovanjem, vidimo, da gre na obeh straneh lahko ali za posameznike ali za skupine (vrste). Temu primerno razlikujemo individualni in skupinski totemizem. Kaj pa je bilo prej, prvi ali drugi? Ali sta mogoče nastali obe vrsti totemizma istočasno? Kaj naj mislimo o eventualni genetični zvezi med njima, in končno, ali zasluži individualni totemizem sploh ime »totemizem«? To vse so vprašanja, ki so zanimala etnologe in ki so našla najrazličnejše odgovore. Po Brownu je individualni totem specifično magično-religiozno razmerje med posameznim človekom in vrsto naravnih predmetov. Brown navaja med drugim, da poznajo nekateri člani in članice avstralskega plemena Evhlayev individualni totem in da nihče pri tem

plemenu ne velja za zmožnega, udeleževati se pri čarovnijah, če nima takega osebnega totema. Torej se zdi, da obstoji v Avstraliji posebna zveza med individualnim totemom in med magijo. Podobno mnenje izraža Graebner, trdeč, da se zdi, da obstoji izvirno stanje individualnega totema v tem, da so imeli tak totem brez tujega posredovanja le čarovniki, drugi ljudje so ga mogli pridobiti le z njihovim posredovanjem ob priliki iniciacije. Mnogo učenjakov odklanja prioriteto individualnega totemizma pred skupinskim, kar je seveda naravna posledica splošnih socioloških nazorov nekaterih učenjakov, n. pr. Reinacha, ki imenuje totemizem »une hypertrophie de l'instinct social«, ali pa Duerkheim, ki trdi, da je totemizem pravera in da je vsa religija in z njo torej tudi totemizem produkt socialnega življenja. Toda tudi nekateri drugi znanstveniki smatrajo skupinski totemizem za prvotni, pristni totemizem, individualni totemizem pa za pozneje nastalo variacijo, kolikor ga sploh prištevajo k pravemu totemizmu. Wundt misli, da leži začetek totemizma mogoče že pred ustanovitvijo plemenske ustave in da je žival zavzemala že zgodaj dominantno vlogo v nazorih primitivnih narodov, kakor je tudi že horda kot razvojno stanje vsebovala kali klanske ustave. To moramo pač razumeti v smislu vzporednega razvoja emocionalne in socialne ideje v primitivni družbi. Cilj tega razvoja je moral biti na eni strani klan, na drugi pa totemistično razmerje med živaljo in človekom, končni rezultat dvojnega procesa pa skupinski totemizem kot prvotna totemistična oblika. Mnogo bolj apodiktično sodi Reuterkioeld, ki pravi, da je nastal individualni totemizem kasneje nego skupinski in da niti ne zasluži imena »totemizem«. V nasprotju s prej imenovanimi avtorji pa trdijo drugi, da je skupinski totemizem nastal iz individualnega. Glavni zastopnik tega nazora je Hill-Tout.

Baviti se podrobneje s problemom individualnega totemizma ne more biti naloga naše razprave, omeniti hočemo le na kratko to, da je važen vzrok tako različnega pojmovanja individualnega totemizma pri raznih učenjakihi najbrže ta, da so si ustvarili o njem preveč enostransko sliko, ker so imeli pred očmi navadno le eno, v določenem področju vladajočo obliko individualnega totemizma. To so očitali posebno tistim amerikanistom, ki so na podlagi ameriškanskih razmer (v Ameriki se družijo skupinski totemizem skoraj vedno z individualnim) zastopali mnenje, da se je razvil skupinski totemizem iz individualnega. Odločilno za presojo razmerja individualnega totemizma do skupinskega je tudi, s kakšnega vidika gledamo na ta problem. Če s psihološkega ali sociološkega, tedaj je važno, kako si predstavljamo vlogo posameznika v pradržbi. E. O. James sodi, da se predstava nadnaravnosti postopno personificira v enaki meri, kakor se jasni človekovo spoznanje osebnosti in pojmovanja jaza v vesoljstvu. V smislu tega postavlja James sledečo razvojno črto: skupinski totemizem — individualni totemizem in sicer v obliki duha-varuha (ko član skupine začenja spoznavati samega sebe) — in končno nagualizem v svoji popolni obliki, to je žival-varuh, določena otroku in sicer tako, da sta njena usoda in življenje trdno povezana z usodo in življenjem dotičnega otroka. Podobno kakor James si predstavlja mnogo sociologov razvoj individualnega totemizma iz skupinskega na temelju prehoda kolektivismu v individualizem. Toda razen tega, da je tisto domnevno popolno ali skoraj popolno pomanjkanje individualne zavesti članov pradržbe najbrže hudo pretirano in je taka docela kolektivistično čuteča ali misleča družba bržkone zgolj abstraktna tvorba, bi moral biti razvoj individualnega totemizma iz skupin-

skega zgodovinsko potrjen. Toda Graebner, ki ga smemo smatrati po njegovih pristojnih delih kot najbolj poklicanega za tak dokaz, označuje skupinski in individualni totemizem za dva ekstrema in dvomi celo, da bi spadal individualni totemizem k totemskemu kulturnemu krogu. Svoje mnenje opira na to, da vsebuje afrikanški pas individualnega totemizma razen za totemsko kulturo značilnih elementov tudi druge starejšega datuma in da je v Avstraliji mešana oblika totemizma (individualni in skupinski totemizem) značilna za starejši kulturni kompleks, to je za staroavstralski. Individualni totemizem bi torej, vsaj v Avstraliji, pripadal ali najstarejši plasti totemske kulture, ali še starejši, pred totemski kulturni plasti. Iz vsega tega je razvidno vse prej kakor prioriteta skupinskega totemizma. Skepsa Graebnerja glede pripadnosti individualnega totemizma k totemizmu sploh pa temelji tudi na dejstvu, da vsebuje individualni totemizem skoraj povsod neki element, ki je totemizmu popolnoma tuj, namreč idejo *alter-ego*. Ker pa je ta ideja lastna tudi nagualizmu, mislimo, da bi bilo najprej potrebno boljše osvetliti nagualizem in če se potem prikaže genetska zveza med njim in individualnim totemizmom, zadnjega morda popolnoma ločiti od totemizma. Toda dosti o tem, obrnimo se k skupinskemu totemizmu, ki predstavlja na vsak način najnavadnejšo in najbolj tipično obliko totemizma!

Prvi kontrahent totemske »pogodbe«, če smemo tako reči, je človeška skupina. O tej skupini bomo povedali le toliko, da so primitivni narodi razdeljeni navadno v plemena in razne podskupine, kakor bratstva, klane ali rodove, podklane itd. Potemtakem imamo plemenske, fratrijske in klanske toteme, ki združujejo pod svojim znamenjem cela plemena, ali le bratstva, klane, itd. Ponekod imajo svoje posebne toteme tudi moške in ženske, takemu pojavu pravimo potem »spolni totemizem«. Toda ker gre v vseh teh in drugih primerih le za variacije enega in istega pojava namreč skupinskega totemizma, variacije, ki so najbrže nastale zaradi delitve večjih ali združitve manjših skupin, bomo imeli pred očmi le človeško skupino kot tako, ki je v svojem svojstvu kot totemska skupina običajno klan.

Drugi kontrahent je totem. Clemen ga označuje v svoji definiciji totemizma kot bitje ali predmet. Kdo so ta bitja in ti predmeti? V prvi vrsti razne živali, potem rastline in končno tudi naravni pojavi kakor blisk, grom, dež ali podobno, da omenimo le najbolj običajne toteme. Pri izbiri živalskih totemov, ali totemov, ki pripadajo rastlinstvu, igra seveda geografsko okolje važno vlogo. Vse kaže, da so totemske živali ali rastline vedno take, ki bivajo, ali rastejo na področju dotične totemske skupine, tako da jih člani skupine dobro poznajo. Za afriško totemsko področje je Ankermann izdelal podrobnejšo statistiko, iz katere je razvidno, da imajo tamošnji totemisti za svoje toteme 52 različnih vrst živali, 5 vrst rastlin in 12 drugih vrst totemov. Med živalmi zavzemajo prvo mesto sesalci v sledečem redu: a) zverine, b) antilope in opice, c) govedo, pes in svinja, drugo mesto ptice, tretje pa plazilci in dvoživke. Sklepati iz te statistike na eventualni princip pri izbiri totoma, je težko mogoče. Čeprav vidimo, da zavzemajo živali, ki služijo primitivnim narodom kot hrana, važno mesto v tej statistiki, so vendar na prvem mestu zverine in so tudi glavni ptičji totemi ravno ptice roparice. Sicer pa tej statistiki ni treba preveč zaupati, saj pravi Ankermann sam, da jo kazi dejstvo, da je vzrok temu, ali fungira ta ali ona žival bolj pogostokrat kot druga, deljenje izvirne skupine zaradi močne pomnožitve njenih članov. Med rastlinami se

zdi, da prevladujejo kot totemi, koristne rastline. O drugih totemskih »predmetih« pa poroča Trilles, da so — vsaj pri afriških Fangih — vedno »živa bitja in pokrovitelji, ki se v poljubnem predmetu materializirajo, da bi bili tako deležni kulta in da bi mogli uresničiti svoje pokroviteljstvo tudi v takih primerih, ko ne morejo biti navzoča ali se sama udeleževati«. Tako mislijo n. pr. plemena, ki imajo minerale za toteme, ali da imajo tudi ti kamni nekako življenje ali pa, da so manifestacije, oziroma materializacije določenih duhov. Da, celo dvojna materializacija je mogoča. N. pr. se razodeva duh — totem (moč oploditve ali podobno) v naravnem pojavu (blisk, dež itd.). Ti pojavi pa se potem zopet manifestirajo v določenih kamnih in sicer ali naravnim potom, ali s pomočjo čarovnika, tako da postanejo dotakljivi predmeti direktnega kulta. Seveda gre v takih primerih za visoko razvite totemistične sisteme, kjer je totemizem združen z magijo, animizmom itd.

Za odkritje pratotemizma bi bilo seveda pomembno vedeti, katera vrsta totemov je prvotna. Večina učenjakov je mnenja, da so bile prvi totemi živali. Toda tudi mnenje, da je bil prvi totem rastlinski, ima svojega zastopnika v osebi J. de Marzana, ki se je bavil s totemizmom na otokih Fidži, kjer ima vsako plemo dvojen totem, živalskega in rastlinskega. Iz raznih bajk in pa iz dejstva, da je ime vsakega plemena združeno z besedo »kai«, ki pomeni v arhaičnem narečju zapadnih pokrajin teh otokov »drevo«, sklepa ta avtor, da so imeli prebivalci Fidžija rastline za prve toteme. Ni nobenega razloga, izključevati možnost, da bi si bil človek izbral v začetku totemizma najprej rastline za toteme, vsaj če gledamo na ta problem s psihološkega vidika. Bolj kompliciran postane problem le, če se ozremo na razvoj gospodarstva človeške družbe. Ali je totemizem nastal med nabiralci? Ali med primitivnimi poljedelci, morda celo med živinorejci? Vsa ta vprašanja stopijo potem v ospredje in zahtevajo rešitve.

Med človekom in njegovim totemom vladajo določena intimna razmerja. Kakšna so ta razmerja?

Ankermann se čudi, da so se raziskovalci tako malo zanimali ravno za dve glavni vprašanji, ki se vedno tičeta totemizma, in sicer 1. kako si predstavljata totemist svoje razmerje do totema in 2. kako se vede človek do svojega totema. Graebner je na podlagi razpoložljivega materiala mogel sklepati, da si predstavljajo razna plemena razmerje do svojega totema »genealoško, monistično ali brezbarvno«. Torej mislijo, da so potomci svojega pratotema, ali sploh krvni sorodniki svojega totema, ali pa mislijo, da so z njim popolnoma identični. Včasih pa gojijo do svojega totema le »čut tovarištva« (tako si razlaga Graebner to, kar imenuje »brezbarvno« predstavo). Značilna za vse te tri predstave pa je nekaka bratska enakost človeške skupine in živalske vrste, ali kakor se izraža Ankermann, da je totem vedno nekaj človeku »prijaznega«. Ker pa tvori to bratsko razmerje med človekom in totemom jedro totemističnega problema, se je mnogo učenjakov lotilo raziskovanja nastanka te ideje. Pri tem so imeli samo dve možnosti: soditi so mogli — po domače rečeno — ali s svojo pametjo, ali pa s pametjo primitivnega človeka. Jasno je namreč, da si je predstavljal primitivni človek, torej sodobnik časa, ko je nastal totemizem, ali bolje rečeno, totemistična ideja, svoje razmerje do zunanjega sveta dokaj drugače kot današnji človek, ki ima pri presojanju ugank zunanjega sveta na razpolago že določeno znanje, ki so mu ga nabrali njegovi predniki in ki je sad desetisočero, mogoče celo stotisočero let. Zaradi tega se je morala razločevati mentaliteta pračloveka precej od

naše. To je uvidela tudi večina modernih znanstvenikov in je poizkusila, postaviti se pri reševanju totemističnega problema na stališče pračloveka. Pri tem so imeli na razpolago dve poti. Prvo so uporabili tisti, ki so si sami izmislili pračloveka in njegovo mentaliteto s pomočjo včasih prav umetnih evolucijskih konstrukcij, drugo pa oni, ki so kratko in malo predstavljali danes še živečega »divjaka« kot živo podobo resnično primitivnega človeka. Čeprav ustreza druga pot mnogo bolj zahtevam moderne znanosti, je vendar tudi ta pomanjkljiva. Zavedati se moramo namreč, da je razlika med današnjim »primitivnim« človekom (ki je primitiven le v najširšem pomenu te besede) in pračlovekom tako velika, da je po Frazerjevih besedah prepad med obema morda globlji od onega, ki loči najnižjega sodobnega divjaka od Shakespeara ali Newtona. Tako nam more služiti domneva enakosti mentalitete pračloveka in sodobnega divjaka le kot »methode de travail«. Vsega tega se moramo zavedati pri presoji rezultatov raznih poizkusov rešitve problema totemizma. —

Ker ima večina totemistov živali za svoje toteme, so upoštevali mnogi raziskovalci pri raziskovanju emocionalnega dela totemskega kompleksa predvsem živalske toteme. Rezultati pa, ki jih dosegajo, izključujejo le redkokdaj možnost, vstaviti v enačbo človek: totem, namesto živali drug totemski simbol, rastlino ali kaj podobnega. Če torej tudi mi sledimo zgledu teh raziskovalcev, se moramo zavedati, da stopa v tem primeru problem razmerja med človekom in živaljo v splošnem v ospredje. Kajti pravilna rešitev tega problema bi nam dala možnost, spoznati psihološki substrat ali predispozicijo totemizma. —

Skušnjava je velika, razlagati si postanek totemizma kot odsev idiličnega sožitja med človekom in živaljo, po vzorcu monističnega pantotemizma sv. Frančiška Asiškega. Evolucionisti, ki verujejo v vzporedni razvoj človeštva in človeka-posameznika, bodo našli celo v vedenju otroka do živali nekak dokaz za tako hipotezo. Ni naša stvar, razglabljalati o tem, če je res kdaj vladalo tako prijateljsko sožitje med človekom in živaljo. Toda dejstvo je, da vidimo pračloveka, po najstarejših sledovih, ki jih je pustil za seboj, v sovraštvu in boju proti živalstvu, ki ogroža njegovo življenje, oziroma, ki ga sam zasleduje, da bi si preskrbel potrebno meso, kože itd. Tudi v življenju še živečih primitivnih narodov ne najdemo nikjer neinteresirane ljubezni do živali ali rastlin (na primer gojitev lepih rož). Ravno nasprotno, mučenje živali na barbarske načine je skoraj običajno. In za njihovo razmerje do domačih živali, kjer jih sploh imajo, je značilno, da psov, ki so ponekod edine domače živali primitivnega človeka, niti ne krmijo, jim ne dajejo zavetja, da niti niso last posameznika, temveč, vse skupine, in da »dobivajo kot plačilo za to, da naznanjajo s svojim lajanjem prihod sovražnika, edinole smeti in blato, ki se nabira v primitivnih naselbinah.« Če torej ni govora o kaki neinteresirani ljubezni primitivnega človeka do živali, vidimo pa vendar, da ga žival v največji meri zanimaja. Bajke, v katerih nastopajo živali, risbe in kipi, ki predstavljajo živali (tudi pri prazgodovinskih primitivcih), plesi, ki oponašajo živali, ornamentika, ki se je razvila pogostokrat iz živalskih podob — in vse to tudi pri primitivnih narodih, ki totemizma ne poznajo — pričajo o velikem zanimanju primitivnega človeka za živali. —

To zanimanje temelji splošno na grozi, ki jo občuti primitivni človek pred zverinami, pred katerimi se lahko brani kvečjemu s preprostim orožjem. Podobno vsaj si predstavlja začetek totemizma Thurnwald, ki misli, da so bili totemi prvotno živali, rastline in

kamni neobičajne oblike. Kot vzrok temu pa navaja s t r a h, ki ga povzročajo podobne prikazni. Pračlovek je pač prinesel — po Thurnwaldu — vse svoje spoštovanje in ves svoj strah pred višjo in neznano silo na take neobičajne predmete in bitja, ki so se mu zdela posebno tajinstvena in o katerih je vedel, da ga prekašajo v moči. — Tudi Swanton ne misli drugače, ko trdi, da je človeštvo razvilo povsod »določene teorije in njim ustrezajoča dejanja proti vsakemu sumljivemu predmetu ali dogodku v zunanjem svetu. Toda zdi se, da so mogle nastati totemistične ideje šele pozneje, ko se je bila izgubila prvotna groza in se je spremenila v občudovanje moči ali spretnosti določenih živali, ki si jih je človek pač potem izbral za toteme. Neposrednega koraka od strahu ali groze pred določeno živaljo do prijateljskih čustev, ki jih goji totemist do svojega totema, si ne bi mogli namreč predstavljati psihološko. Kasneje, ko je človek spoznal važnost določenih živali za svoj obstoj, je mogoče dal koristnim živalim prednost, kadar se je pobratil z določeno živalsko vrsto. Tako vidi Reuterskioeld razlog za intimno razmerje med človekom in njegovim totemom v tem, da je klan od svoje totemske vrste nekaj prevzel, kar je zanj značilno. Toda po Reuterskioeldu to ni hrana, temveč vse drugo, kar je za civilizacijo dotičnega klana značilno. Torej, človek si je izbral za toteme — na podlagi prej opisane predispozicije — po vsej verjetnosti najprej začudenje vzbujajoče živali (oz. rastline itd.), pozneje pa take, ki so se mu zdele koristne. Sicer pa je človek lahko smatral tudi divje zverine za sebi koristne, namreč na temelju totemistične pogodbe, ki ima kot geslo: do ut des. N. pr. član tigrovega klana, ki je prepričan, da mu tiger ne bo storil ničesar hudega, lahko upa, da bo ta zverina požrla njegove sovražnike, živalske ali človeške. Ta misel pa je postala važna šele tedaj, ko so se magične ideje združile s totemsko. Sicer pa je moralo biti več vzrokov, radi katerih je primitivni človek izbral ravno to ali ono žival za totem: n. pr. roparske živali si je lahko izbral pač zaradi njihove moči, o kateri je upal, da bo prehajala v klan, če ta le uvrsti take roparske živali v svoje območje, tako da postanejo tudi te zverine tako rekoč člani klana. Taki nazori niti niso nujno izvirali iz magičnega svetovnega nazora, vsaj ne v začetku totemizma. Ravno tako pa si je mogel človek izbrati antilope in opice radi tega za toteme, ker jim je zavidal hitrost, oziroma spretnost s katero skačejo po drevesih itd. Kooperativna oblika totemizma, kakor jo najdemo n. pr. v srednji Avstraliji, pa je mogla nastati bržkone šele pozneje, ko so si ljudje začeli izbirati za toteme koristne živali.

Kako pa je prišlo, da je videl totemist v bitju, ki ga je izbral za totem, tovariša, sorodnika, identično bitje?

Tovariš? To »brezbarvno« razmerje je jasno prav za prav že iz vsega tega, kar smo do sedaj povedali: »določena lokalna skupina čuti do neke vrste živali čut tovarištva. Ta čut moramo razumeti tako, kot da je nastal iz kontakta,« pravi Graebner in nadaljuje: »S primitivno mentaliteto je v skladu, da pripisuje vsakemu sožitju, ki si ga njegovo neznanstveno mišljenje ne more razlagati, poseben pomen.« In Reuterskioeld piše, da »mora vsak človek čutiti izredno intimno zvezo med svojim klanom in živalsko vrsto, ki loči njegov klan od vseh drugih klanov (ki imajo druge toteme). Toda ta čut tovarištva se je lahko razvil v predstavo sorodstva med klanom in živalsko vrsto, vsaj če razumemo pod pojmom sorodstva tako zvano »klasifikatorično« sorodstvo. V tem smislu si imamo tudi razlagati dotično mesto pri Ankermannu, kjer piše, da je določeno razmerje med človeško in živalsko skupino težko nastalo drugače kot v obliki so-

rodstva. Kajti ljudje, ki pripadajo istemu klanu, so si prijatelji in sorodniki. Če pa pripadata človek in totem istemu klanu, potem ni čudno, da se vede človek proti svojemu totemu kakor proti vsakemu drugemu članu klana, torej kakor proti sorodniku, in ga smatra tako tudi za sorodnika.

Toda ko smo omenili »klasifikatorično sorodstvo«, nas je to dovedlo k neki drugi misli, namreč, da si lahko razlagamo predstavo razmerja med človekom in totemom v obliki klasifikatoričnega ali tudi pristnega sorodstva z dejstvom, da je imel človek povsod in v vseh časih navado dajati sorodniške naslove (brat, oče, mati itd.) drugim, s katerimi stoji v intimnih, ali včasih celo le trenutno prijateljskih odnosajih. Thurnwald, razglabljaajoč o moški družbi primitivnih narodov, piše, da sprejmejo tudi tuje, nesorodne moške v svoj krog, če so se ti izkazali vredni zaupanja, da pa potem zapečatijo tak sprejem s tem, da dajo novim članom sorodniške naslove. Če imenujejo torej totemisti svoj totem sorodnika, je to mogoče bila spočetka le metafora. Pozneje pa so to pozabili in končno zares mislili, da so pristni sorodniki svojih totemov. Toda možen bi bil tudi nasprotni razvoj: tako da bi si totemisti predstavljali svoje razmerje do totema takoj spočetka v smislu pristnega krvnega sorodstva ali identičnosti s totemom, pozneje pa, da bi ta predstava pešala. Zastopniki te hipoteze regresivnega razvoja bi lahko navedli v dokaz svojim trditvam od več učenjakov izraženo mnenje, da je totemizem nastal v dobi, ko človek še ni spoznal bistvene razlike med seboj in živalstvom. Levy-Bruhl, ki se v raznih delih bavi z mentaliteto primitivnega človeka, trdi celo o sodobnem primitivnem človeku, da ne pozna naše znanstvene klasifikacije narave in da mu manjka zoološka ideja o živalih, oziroma botanična o rastlinstvu. zato ga pa bolj zanimajo razne participacije med bitji in njihova mistična moč. S tem se pa zmanjša razlika med človekom in živaljo (rastlino) na minimum.

Omenili smo prej ugotovitev Ankermanna, da imamo malo podatkov glede tega, kako si predstavljajo totemisti svoje razmerje do totema. Takemu pomanjkanju so hoteli razni učenjaki odpomoči s tem, da so iskali potrebnih informacij pri mitih primitivnih narodov. Prej imenovani Levy-Bruhl imenuje mitologijo naravnost ključ za razumevanje totemizma. Pri tem ima v mislih predvsem bajke Avstralcev, v katerih imajo glavno vlogo bitja z dvojno (človeško in živalsko) naravo, ki so kot pračetje ustvarila človeški klan in ravno tako tudi živalsko totemsko vrsto. Iz tega bi sledilo, da so totemisti prepričani o sorodstvu s svojo totemsko vrsto, saj sta klan in totem tako dobesedno brata. Tako bi torej te bajke potrdile verjetnost prej omenjene hipoteze regresivnega razvoja. Vendar lahko dvomimo, da bi bila ta hipoteza resnična in to iz dveh razlogov. Prvič zato, ker je historična metoda dognala, da je bila bržkone tista »brezbarvna« predstava tovarištva med človeškim klanom in totemom prvotna oblika totemizma (ali vsaj najstarejša, ki jo poznamo), drugič pa je moralo biti jedro, okoli katerega se je razvilo intimno razmerje med človekom in totemom, le delna podobnost med obema, oziroma želja po njej. Da navedemo konkreten primer: ko si je izbral določen klan antilopo za svoj totem, je to storil najbrže zato, ker si je zaželel hitrosti te živali. Šele potem, s časom, je nastala iz zavesti podobnosti v hitrosti med človekom in živaljo ideja o sorodstvu in končno, če je sploh prišlo tako daleč, čut popolne identičnosti.

Zanimivo je, kako je izgradil P. Winthuis na teh mitičnih pračetih z dvojno naravo svojo hipotezo o nastanku totemizma. To dvojno

naravo si razlaga namreč na prav originalen način kot prvotno dvospolnost. Izhodišče njegove hipoteze pa ni Levy-Bruhlova »prelogična« mentaliteta primitivnega človeka, temveč mentaliteta, ki jo imenuje »drugače - logično«. Jedro Winthuisovih misli je sledeče: vtis vseh fizičnih dogodkov, posebno tako pomembnih kakor spolni akt, rojstvo, rodovitnost, ki se ponavljajo v naravi dan za dnem in pri vseh bitjih, s katerimi se čuti človek povezanega, mora biti nanj tako silen, da premaga seksualni moment vse druge misli in interese. Primitivni človek proicira seksualnost v vsa bitja, od tod pa se ta odbija nazaj na človeka, ne da bi intelekt ločil jaz od kolektivnega nejaza, s katerim se čuti kot enota. Zato, sklepa Winthuis, temeljijo vsi glavni pojavi etnologije — in tako tudi totemizem — na veri pračloveka v dvospolno višje bitje oziroma v dvospolnega praočeta. Temu bitju pa hoče postati primitivni človek kar najbolj podoben, da bi tudi on kot dvospolno bitje »užival najvišjo blaženost neprenehoma trajajoče spolne strasti.« Podobnemu enostranskemu pojmovanju primitivne mentalitete pa je ugovarjalo mnogo etnologov, med njimi P e e k e l, ki kaže na dejstvo, da smatra primitivni človek seksualnost za absolutno zlo, kar dokazujejo visoke kazni ravno za seksualne prestopke. Navedeni avtor konstatira razen tega, da se bavi primitivni človek predvsem z nabavo hrane in vseh drugih predmetov, ki so nujno potrebni za vsakdanje življenje, a nikakor ne z namenoma priklicanimi seksualnimi mislimi. Winthuisovo dvospolno najvišje bitje pa imenuje »neosebno, abstraktno, čutom in zdravi pameti ugovarjajoče bitje brez oblike in vsebine, s katerim primitivni človek, ki svojim očem več zaupa kot pa svojemu umu, ne bi vedel kaj početi«. S tole sodbo se strinjamo tudi mi, in sicer tem lažje, ker neglede na to, da o takem dvospolnem najvišjem bitju kot splošno in povsod poznanem prabitju nikjer ni sledu, tudi ne moremo videti v pračetih totemistov, torej v bitjih z dvojno, namreč živalsko in človeško naravo, dvospolnih bitij. Sicer pa nam ta hipoteza tudi ne pove ničesar novega glede sorodniškega razmerja med človekom in totemom. Če bi se izkazala za resnično, bi se nam zdelo to razmerje še bolj nerazumljivo.

Otroci podedujejo avtomatično totem svojega očeta ali svoje matere. Toda v srednji Avstraliji pri plemenu Arunt in pri sosednih plemenih imajo tako imenovani konceptijski totemizem. Ves teritorij teh plemen je razdeljen v »oknanikille«, to so mistična področja pradedov. Tam so pračetje izginili pod zemljo in so zapustili svoje »tjuringe«, svete predmete iz kamna ali lesa. Te tjuringe so bivališča otrok — duhov, ki se naselijo v telesu mimoidoče žene, ki jim ugaja in se tam rodijo kot otroci. Vsak tak otrok podeduje potem totem svojega praočeta, ki si je bil izbral za reinkarnacijo njegovo mater. Ta izredna oblika totemskega podedovanja je bila predmet številnih razprav, ki so obravnavale posebno problem primitivnosti plemena Arunt, ki predstavlja tudi drugače med totemističnimi plemeni neko vrsto »enfants-terribles«. Radi omejenosti prostora opozarjam le na dejstvo, da je Frazer, ki je osrečil znanstveni svet kar s tremi hipotezami o totemizmu, izjavil v svoji tretji, da je konceptijski totemizem Arunt praoblika totemizma. Ali se mu je posrečil dokaz te trditve? Tukaj se pojavi drugo vprašanje, ki so nanj odgovorili nekateri znanstveniki v negativnem smislu, namreč vprašanje, če je sploh mogoče rekonstruirati tak pratotemizem. O tem pa na koncu.

Intimno razmerje med totemsko človeško skupino in njenim totemom ima za posledico določne dolžnosti obeh kontrahentov totemskega

»pakta«. Drug mora drugemu pomagati, drug mora drugemu prizanašati. Pogoji te »pogodbe« so pri raznih plemenih in seveda tudi upoštevajoč razne toteme različni in deloma tudi iluzorni, to se pravi, obstoje pač le v domišljiji totemistov n. pr. pogoj, da totemska žival ne sme usmrtiti ali raniti člana skupine, ki jo ima za totem. Razume se, da se krokodil, udav ali katera koli druga zver ne bo dosti brigala za pogodbo, ki je končno tudi ni podpisala, in da bo mirne duše pogoltnila svojega totemskega tovariša, oziroma sorodnika, kakor pač vsakega drugega človeka. Toda taki dogodki ne kratijo neomajne vere totemistov v totem. Če se zgodi tako nasilstvo totemske živali nad človeškim bratom, domnevajo tovariši klana pač to, da je bila dotična zver tuja in da ni pripadala k totemski skupini, ali pa valijo krivdo na ponesrečenega, češ da se je bil pregrešil na kak način proti totemski živalski vrsti. Ponekod imajo tudi navado, da krmijo ali gojijo totemsko žival. Taki primeri pa so redki. Bolj splošen je običaj objokovanja in pokopavanja mrtvega totema. Pri večini totemistov pa velja prepoved usmrtitve ali tudi le uživanja totemske živali. Vsi ti običaji, se zdi, so popolnoma v skladu s tovarištvom ali sorodstvom med totemisti ali totemom. Tem bolj nas mora začuditi, da žive plemena, ki imajo kot glavno hrano svoj totem in da se zdi, vsaj po mitih raznih plemen, ki smatrajo danes uživanje totema za nedopustno, da je bila nekoč splošna navada uživati lastni totem. Kar se tiče teh sodobnih totemistov, ki uživajo lastni totem, so razni znanstveniki razlagali to abnormalnost tako, da so v teh primerih videli totemizem, ki se nahaja v stanju razpada. Nasprotno so drugi etnologi trdili, da je bilo prvotno normalno, da so totemisti jedli svoj totem, kajti v času, ko je totemizem nastal, so bili ljudje še vsi ljudožrci in tako se totemistom ni zdelo kaj posebnega, da so pojedli svoje toteme, čeprav so jih smatrali za sorodnike ali tovariše. Toda tak prakanibalizem nikakor ni dokazan in po rezultatih moderne etnologije se zdi celo, da je ljudožerstvo pojav, ki nastopa šele pri nekoliko višje civiliziranih plemenih. Totemisti sami niso mogli dati verodostojnih podatkov glede protislovja, kakor je tudi njihova motivacija prepovedi same zelo majava. Kadar jih kdo vpraša po vzroku teh prepovedi, odgovarjajo, da se jih drže zato, ker so jih tako učili njihovi očetje, ali pa pripovedujejo razne bajke, n. pr. da je totemska žival storila nekoč praočetu uslugo, tako da prizanašajo totemu iz hvaležnosti, ali pa, da je praoče nekoč jedel totem in mu je to škodovalo itd. Zaradi fantastičnosti večine teh bajk so raziskovalci sumili, da so bile izmišljene šele pozneje, in sicer zato, da bi si totemisti sami razlagali z njimi tabuje, ki jih ne razumejo več. Sploh pa dvomijo nekateri učenjaki, da bi imeli podobni miti primitivnih narodov zgodovinsko vrednost, tako n. pr. Lang, ki pravi, da »je bila v prvem štadiju razvoja človeške inteligence iznajdba takih bajk neizogibna«. Celó van Gennep, ki se zavzema za njihovo historičnost, v splošnem priznava, da si ne ve razlagati — kakor tudi ne Spencer in Gillen — kako je moglo priti do totalne spremembe nazorov centralno-avstralskih totemistov glede uživanja totemske živali. Problem je torej zelo zamotan. Naj se zatečemo k Rankovi psihoanalitski hipotezi o nastanku mitov? »Človek si je začel izmišljati mite v času, ko je izgubil vero v absolutno možnost realizacije vseh svojih želja in prepovedanih strasti.« Totemisti bi potemtakem proicirali z miti svoje prepovedane želje po uživanju totema v pradavno dobo, ki jo imenujejo »alcheringo«, in bi jih prenašali na svoje nadnaravne praočete. Toda predpogoj te hipoteze je to, da so smatrali totemisti usmrtitev ali uživanje svojega totema

že od začetka totemizma za nekaj prepovedanega. Mi pa ne moremo uvideti nujnosti tega pogoja, tudi ne v primeru, da prvi totemisti niso bili ljudožrci. Do tega prepričanja so nas dovedla sledeča razmotrivanja: Freud primerja primitivnega človeka s sodobnim psihopatom; mi ga rajši primerjamo sodobnemu otroku, čeprav se zavedamo, da tudi ta primera ni povsem točna. Taka primera ustreza namreč bolje idejam o razvoju človeštva. Kajti, kakor pravi P. V. Schmidt, napredek človeštva bi bil nerazumljiv, če bi bil primitivni človek že od narave bolan. Mislimo namreč, da je totemist, ki ima za totem n. pr. konja, podoben otroku, ki si domišlja v igri, da je konjiček, in skače in rezgeta, pa bi se vendar takoj zavedel svoje človeške oziroma neživalske narave v trenutku, ko bi ga njegov oče z bičem prignal v hlev... To se pravi, primitivni človek se zaveda po našem mnenju vselej, vsaj podzvestno, da je človek in da ni žival. Dokaz temu se mi zdi dejstvo, ki so ga etnologi do sedaj omalovaževali, da še nobenemu normalnemu totemistu ni prišlo na um, da bi se n. pr. spolno združil s totemsko ali drugo živaljo. Če se torej totemisti zavedajo razlike med totemsko živaljo in med seboj, ne bodo smatrali uživanja totema kot ljudožrstvo. Če bi torej mi pripuščali možnost, da so totemisti splošno uživali svoj totem, bi ostala le še druga težava, namreč zagonetnost totalne spremembe nazorov totemistov glede tega, da smatrajo uživanje ali usmrteitev totema danes skoraj povsod za smrtni greh. Tudi te težave ni treba omalovaževati. Toda mogoče nam more dati dejstvo, da prej navedena sprememba v nazorih totemistov ni edina (podobno bomo našli pri proučevanju eksogamije), nekaj poguma, da poizkusimo odstraniti tudi to težavo. A prej se moramo baviti z neko posebnostjo prepovedi same, oziroma s sankcijo, ki zadene prekršitelja.

Redki so menda celo najbolj primitivni narodi, ki ne bi poznali kega »najvišjega bitja«. Predstavljajo si ga pa navadno kot bitje, ki živi daleč od ljudi in se ne briga za njihove zadeve. Tako tudi ne bi prišla totemistom na um misel, da bi ta bog kaznoval kršitev prepovedi, ki se tičejo totema. In vendar se moramo čuditi, kako natančno se drže teh prepovedi in kako smrten je strah obupanega totemista, ki se je pregrešil tudi le po pomoti. Vse kaže, da imamo v tisti prepovedi pred seboj tako imenovani »tabu«, kakor imenujejo tudi v resnici to prepoved vsi avtorji. Pojem »tabu« vsebuje po definiciji N. W. Thomasa: 1.) sakralni (nečisti) značaj osebe ali stvari; 2.) način prepovedi, ki rezultira iz tega značaja; 3.) sakralnost (nečistost), povzročeno s kršitvijo prepovedi. Po Thurnwaldu je izvor tabuja bojazen pred resnično ali namišljeno nevarnostjo. Ta bojazen se razširi in izogibanje tabu predmeta (bitja) postane tako splošna navada. Ta razlaga nam pa ne pove dosti o bistvu tabuja. Wundt gre pa menda spet predaleč, če trdi, da je izvor tabuja bojazen pred demonskimi močmi. Kajti pojem »demon« vsebuje že neko personifikacijo nadnaravne sile. Zanimivejša za nas je Reuter'skio eldova razlaga o tem, kako postane totemska žival tabu. Po mnenju tega avtorja ima tabu svoj izvor v predstavi o splošni, to se pravi življenjski sili (v mani). Tabu pa nastane, če se ta življenjska sila na kateri koli način manifestira. Tako manifestacijo pa vidi primitivni človek baje tudi v živalski vrsti, ki se ji ima zahvaliti za svojo življenjsko zmožnost. Pojem tabuja je torej na vsak način v zvezi s predstavami o nadnaravnem svetu. Ker pa totemizem v svojem bistvu in v svoji najbolj preprosti obliki nima ničesar opraviti s tem nadnaravnim svetom (Thurnwald

predstavlja mano nasproti totemizmu in pravi, da se mana — ki je jedro tabujeve ideje — nanaša na izredno, čudežno življenje, medtem ko se nanaša totemizem na normalno življenje, na fiziološko nastajanje, rast in minevanje), je verjetno, da so nastali totemski tabuji šele pozneje pod vplivom posebnih predstav o nadnaravnem svetu. Na tak način bi si mogli misliti totemizem prvotno brez tistih prepovedi uživanja ali usmrčitve totema in razumeti spremembo v nazorih totemistov.

Značilni za totemizem centralne Avstralije so tako imenovani razmnožitveni obredi (increase ceremonies), ki so najbolj razviti pri plemenu Arunt. Vršijo se vedno v tistih krajih, kjer je praoče, po tradiciji dotičnega klana, zapustil naš svet in se je pogreznil pod zemljo. Domačini izvajajo plese, pri katerih oponašajo skoke ali vzlet totemskih živali, pojejo pesmi, ki imajo za vsebino, da se pojoči identificirajo s svojim totemom, mladeniči pa si narežejo roke ali noge in poškrbijo zemljo s svojo krvjo, da bi vzklilo iz nje mnogo totemskih živali ali rastlin. Na koncu slavnosti, v začetku lova ali žetve, dobavi vsak klan drugim klanom živali ali rastline svoje totemske vrste, da jim bodo za hrano, medtem ko člani dotičnega klana sami ne zaužijejo ničesar od te hrane, razen starešin, ki poizkusijo ritualno nekaj grizljajev. Ti obredi so bili živahno komentirani. Durkheim je celo hotel spoznati v njih združene vse kali elementov najvišjih verskih sistemov, namreč askezo, molitev in — opirajoč se na R. Smithovo teorijo o žrtvovanju — tudi žrtvovanje. In tako je sklepal, da je totemizem prareligija človeštva. Toda plemena Arunt ni zgled primitivnosti, kakor se je spčetka mislilo, nadalje ni resnica, da bi bila religija v svojem bistvu samo kult, kakor to trdi Durkheim, tudi Smithova teorija je bila predmet upravičenih kritik, tako, da je videti, da je Durkheimova hipoteza o prareligiji prisiljen poizkus vtlačiti totemizem v okvir sistema njegovih socioloških teorij. Avstralski razmnožitveni obredi so zgolj magični. Posebno je ritualno uživanje drugače strogo tabuiranega totema magično dejanje par excellence (glej Thomas, točka 3). Smisel teh obredov je po Ankermannu prvotno ta, da bi totemisti z njimi dosegli razmnožitev totema, toda ne zato, da bi razna plemena dobila obilo hrane, temveč je hotel skrbeti vsak klan s tem, da skrbi za svoj totem, za svoj lastni procvit. To je lahko mogoče, v tem primeru namreč ne bi predstavljali ti obredi nič drugega kot prenos pratotemskih idej v magičnost. Za Betha imajo razmnožitveni obredi značaj zveze in izražajo tako baje spoznanje, ki si ga je priporil primitivni človek na določen stopnji, da se bistveno razlikuje od živali in sploh od narave, ki ga obkoljuje. Toda ta značaj zveze je totemizmu sploh lasten, kar ustreza našemu mnenju, da totemisti niso nikdar bili na taki stopnji, da se ne bi vsaj podzavestno zavedali te razlike. Le v zvišenosti človeštva nad ostalo naravo se bržkone niso zavedli. To spoznanje je šele plod vere o nesmrtnosti človeške duše.

Totemizem je v svoji današnji obliki navadno združen z eksogamijo, to je s prepovedjo, ženiti se v lastni totemski skupini. Eksogamija sama na sebi je pri primitivnih narodih nepričakovan pojav, če pomislimo, da do skrajnosti odklanjajo vse, kar je tuje. Tem bolj čudna pa se nam mora zdeti eksogamija v okviru totemizma. Ankermann pravi duhovito, da bi bilo vendarle bolj logično (naj mu Levy-Bruhl kot zagovornik primitivne »prelogike« in Preuss, ki je skoval izraz »primitivna praneumnost«, Urdummheit, oprostita ta izrek...), če bi se volk (član volčjega klana)

ženil z volkuljo, kot pa n. pr. s štokljo, Frazer pa opozarja na dejstvo, da se vendar totemske živali med seboj spolno združujejo in se tako vprašuje, čemu ljudje ne bi ravno tako ravnali, ko so vendar po mnenju totemistov le površno preoblečene totemske živali. Dejstvo, da je mnogo sodobnih totemskih skupin endogamnih in pa, da govorijo razne legende danes strogo eksogamnih totemistov o vladajoči endogamiji v nekdanji pradobi človeštva, je poleg prej navedenih vzrokov dovedlo mnogo učenjakov do tega, da so smatrali eksogamijo za totemizmu popolnoma tuj element, ki se je z njim združil pozneje le slučajno.

Glede tega problema je treba naglasiti v prvi vrsti, da eksogamija ni nikak izoliran kulturni pojav, temveč da je le del regulacije zakona, ki vsebuje številne ženitvene odredbe. Takih pa najdemo povsod, pri totemistih kakor tudi pri plemenih, ki totemizma ne poznajo. Swanton podarja upravičeno, da je pri ženitvi interesirana vsa družina. To zanimanje pa se izraža v vseh mogočih oblikah, od najbolj mile v obliki tradicionalne prednosti, ki jo uživajo v raznih družbah zakonske zveze, do najstrožje klanske eksogamije. Vsi ti običaji so v ozki zvezi s splošnimi idejami, s socialno strukturo narodov itd. To spoznamo lahko iz včasih prav drastičnih primerov. Tako priporočajo n. pr. razna avstralska in melanezijska plemena zakone med babicami in njihovimi vnuki. Ta čudni običaj nam pa postane razumljiv, če se ozremo na celotno socialno in religiozno okolje, v katerem se odigrava. Zaradi v teh krajih vladajoče gerontokracije ne morejo namreč mladeniči dobiti mladih žen, ker starčki te zahtevajo zase, pa tudi vera v reinkarnacijo deda v vnuku ima pri tem svojo vlogo, kakor misli Thurnwald. Eden teh ženitvenih zakonov je torej totemska eksogamija. Malinowski, ki se je posebno zanimal za seksualno življenje primitivnih narodov in ki je preštudiral eksogamske običaje in nazore domačinov Trobriandskega arhipela v Novi Gvineji na kraju samem, je prišel do sledečih zaključkov. V splošnem smatrajo Trobrianci prekršitev prepovedi ženitve med osebama iste skupine za mnogo hujši greh, kakor prekršitev prepovedi seksualnega občevarja izven zakona. V posebnem pa velja kršitev eksogamskih predpisov po osebah, ki nimata ničesar drugega skupnega kot da sta člana istega klana, za najmanjši pregrešek. Mnogo hujše je, če pripadata grešnika tudi istemu podklanu. Kajti, medtem ko veljajo osebe istega klana le za nepristne sorodnike, se smatrajo člani istega podklana za pristne, krvne sorodnike in je n. pr. ženitev med njimi popolnoma izključena. Posebno strogo pa se morajo držati eksogamskih običajev osebe, ki se jim krvno sorodstvo lahko dokaže po genealogiji. Najhujši zločin je ljubezensko razmerje med bratom in sestro. Kakor vidimo iz tega, velja kot merilo za večjo ali manjšo stopnjo greha, večja ali manjša gotovost glede krvnega sorodstva med grešnikoma. Podobno je opazil Frazer pri Avstralcih. Tam so ženitve med krvnimi sorodniki prepovedane ali vsaj javno spotikljive celo v primeru, da so po tamkaj veljavnih predpisih glede eksogamije dopustne. Iz tega pa tudi vidimo, da je treba razlikovati med bojaznijo pred incestom in med zapovedjo eksogamije, ker se ta dva pojma ne krijeta.

Eksogamija je zelo stara institucija. P. V. Schmidt ugotavlja eksogamske običaje n. pr. pri raznih Pigmejcih, ki spadajo po mnenju navedenega avtorja med najbolj primitivna plemena in pri katerih niso, vsaj do danes, mogli ugotoviti niti sledov totemizma. Hipotez o nastanku eksogamije je dosti, razlikujejo se pa močno po svoji vsebini. Tako je

n. pr. Darwin menil, da so ljudje živeli v začetku v majhnih krdelih in da je ljubosumnost najstarejšega in najmočnejšega vodilnega moškega preprečila spolno občevanje med drugimi moškimi in ženskami njegove skupine. Po Morganu je človeštvo spoznalo že v rani dobi škodljivost incesta za potomce. Spencer trdi, da je navada ženskega ropa povzročila nagnenje za tuje in nenaklonjenost proti domačim ženskam. Za Westmarka je eksogamija instinkt proti spolni ljubezni med osebami, ki so bile skupaj zrasle v otroški dobi. Po Havelock-Ellisu preprečuje skupno življenje in medsebojno podrobnejše spoznanje hib in napak idealiziranje ljubljene osebe in ravno to idealiziranje smatra citirani avtor za najvažnejši stimulus pri razvoju strasti. Schurtz vidi v odporu proti zakonu z bližnjimi sorodniki splošen kulturni pojav: potlačitev vseh živalskih nagonov, posebno spolnih, ki se je pač izrazilo predvsem v preprečenju spolnega občevanja med ožjimi sorodniki. Wundt gleda na problem eksogamije z biološkega vidika in vidi primeren motiv eksogamije v različni stopnji seksualne privlačne sile, ki jo izvršujejo individui različnih spolov drug na drugega. Rasna, plemenska in rodbinska pripadnost, kakor tudi starost in osebne lastnosti so faktorji, ki povečujejo ali zmanjšujejo intenzivnost te privlačne sile. Seksualni instinkt pa se izogne največ ekstremov in stremi najbolj proti sredini. To pomeni v našem primeru, da ima žena iz istega plemena (torej ne iz tuje rase) in drugega klana (torej ne iz najbližjega sorodstva) največjo privlačnost za primitivnega človeka. Durkheim išče vzrok eksogamije naravnost v totemizmu samem: med totemom in člani totemske skupine vladajo določni odnošaji, temelječi na mistični enobitnosti (konsubstancialnosti), ki ima svoj sedež predvsem v krvi. Torej je kri pravi sedež totema, zlasti ženska kri. Ker pa ženska izgublja svojo kri periodično, jo izpostavlja tako nevarnostim kontakta. Totem pa je sakrosanktum le za njegove pripadnike. Zato torej tisti tabu na ženskah lastnega klana.

Ni tukaj prostora za podrobnejšo kritiko teh in drugih teorij o nastanku eksogamije. Povedati hočemo na kratko le sledeče: Morganova hipoteza se danes splošno odklanja. Niti moderni znanstveni svet še ni popolnoma na jasnem glede škodljivosti incesta, kako bi bil torej primitivni človek to škodljivost mogel sploh slutiti? Ravno tako je Darwinova teorija zastarela. Westermarkova in Ellis-Havelockova teoriji ustrezata mnogo bolj, vendar ne moreta razjasniti strogosti eksogamskih predpisov. Durkheimova hipoteza pa je zgrajena na domnevanem prepričanju totemistov o njihovi enobitnosti s totemsko vrsto. Nastane potem vprašanje, ali verujejo vsa eksogamska totemska plemena, oziroma ali so verovala v to enobitnost in ali je bil ta nazor o enobitnosti takrat že razvit, ko se je združila ideja o eksogamiji s totemsko, ali pa če moramo mogoče smatrati ta nazor kot prvotno pojmovanje totemistov o njihovem razmerju do totemske vrste, kar je pa po dosedanjih ugotovitvah o pojmovanju tega razmerja dvomljivo. Schurtzove misli se nekoliko oddaljujejo od drugih hipotez, ker spravljajo eksogamijo v zvezo z zatiranjem spolne strasti v splošnem. Taka spolna vzdržnost za daljšo ali krajšo dobo pred važnimi dejanji (lov, vojska itd.) primitivnemu človeku ni neznana. Najbrž temelji na morebitnem spoznanju duševne ali telesne sile asketa, ali pa na raznih magičnih nazorih. To vse pa nima nič opraviti z bojaznijo pred incestom, to je s čustvom, ki je pretesno povezano z eksogamijo, da bi ga mogli ločiti od nje. Za razumevanje eksogamije je upoštevati tudi dejstvo, da

je socialno življenje primitivnih narodov tesno spojeno z njihovimi nazori o reciprociteti, ki imajo svoj najbolj jasni izraz v »potlachu« severno-ameriških Indijancev (obvezna izmenjava daril), običaj, o katerem pravi Mauss, da vpliva na celotno socialno življenje. Ženo kot najvišje darilo je treba seveda vrniti pred drugimi rečmi. Ta misel o reciprociteti in razni drugi nazori so se izkristalizirali ob bojazni pred incestom v kompleksno tvorbo, ki jo imenujemo eksogamijo. Vzrok strogih sankcij za prekršenje eksogamijskih prepovedi pa je, kakor lahko spoznamo iz prejšnjega, gnus ali groza pred incestom. Od kod ta gnus in groza, tega verodostojno še nihče ni mogel razjasniti.

Da nimata totemizem in eksogamija bistveno nič skupnega, je končno jasno. Nastala sta neodvisno drug od drugega in združila sta se le pozneje. Vendar se zdi, da datira ekspanzivna sila totemistične misli šele iz časa, ko se je to združenje uresničilo. Podobno misli Graebner, ko pravi, da »so mogli postati totemistični nazori le tam splošna in čvrsta institucija, kjer je zrastle več skupin v družabni sistem, ki temelji na vzajemnih odnošajih. Te odnošaje pa je omogočila le eksogamija.

Kakor smo mogli spoznati v teku naše razprave, je totemizem, kakršnega vidimo še danes pri raznih primitivnih plemenih, aglomerat, ki ga sestavljajo večinoma prav heterogeni elementi. Nekateri teh elementov so morali biti vsebovani v totemizmu že spočetka, drugi so se mu pridružili pozneje, oziroma so se razvili v okvirju totemizma. Nastane torej vprašanje, ali moremo sploh rekonstruirati totemizem v njegovi pristni obliki?

Po našem mnenju le na ta način, da priznamo za pratotemizem tisto obliko totemizma, ki vsebuje izključno le specifično totemistične poteze in brez katerih si totemizma sploh ne moremo predstavljati. Taka poteza pa je intimno razmerje med človeško skupino in totemsko vrsto. Zato bi mogli smatrati za pratotemizem edinole tako obliko totemizma, ki ne bi bila nič drugega kot čisti izraz tega razmerja, predstavljenega kot »tovarištvo iz kontakta«. Vsi drugi elementi totemskega kompleksa so se tej prvotni totemistični ideji pozneje pridružili, oziroma razvili iz nje ali iz asociiranih elementov. Iz tega in pa iz dejstva, da sestoji totemski kompleks iz zelo raznorodnih elementov, ki žive samostojno življenje tudi izven okvirja totemizma (tabu, češčenje pradedov, reinkarnacija duš v živalih, eksogamija itd.), je razvidno, da so omogočali rast in razširjenje totemistične ideje le zelo komplicirani procesi asociacije in asimilacije. Goldenweiser pravi, da je difuzijo določenih celotnih totemističnih kompleksov mogoče zgodovinsko dokazati. Podobnost v strukturi, v vsebini in funkciji kompleksov, katerih geografske kontinuitete ni mogoče dokazati, pa je treba pripisati po mnenju navedenega avtorja konvergenци. Toda konvergenca je precej dvorezen nož in Luschan imenuje konvergenco upravičeno »najtežji problem antropologije«. Zato mislimo, da je morda boljše, priključiti se Schmidtovemu mnenju glede enotnega izvora totemizma, ki smo ga navedli v začetku te razprave in počakati na morebitne dokaze geografske kontinuitete tudi onih totemskih kompleksov, za katere takih dokazov danes še ni.

Na koncu nam le še to ostane, da spregovorimo nekaj besed o vlogi totemizma v kulturnem življenju človeštva. To vlogo so povelicali razni učenjaki v prav blestečih barvah. Brezdvomno smemo totemizmu priznati blagodejen vpliv na razvoj socialnega življenja. Različni znanstveniki so pokazali na dejstvo, da je tvoril totemizem močan

ferment socialne solidarnosti, posebno v časih nomadstva. Kdor veruje, kakor Mornet, v totemizem starih Egipčanov, vidi v totemizmu lahko celo temelj veličastne zgradbe egipčanskega cesarstva. Po Thurnwaldu rezultirajo iz vzajemnega razmerja človek — totem smernice za vedenje človeka in neka vrsta življenjskega reda in bi bil tako totemizem začetek etike. Tudi estetski čut je totemizem oplodil, kar vidimo zlasti iz cvetoče totemske upodabljaljoče umetnosti Severne Amerike. In po Lippsu, ki vidi začetek naše dramske umetnosti v mimičnih plesih primitivnih nabiralcev in lovcev, iz katerih so se razvili razmnožitveni obredi itd. do svetovnega gledališča, smemo prisoditi totemizmu važno vlogo tudi pri ustanovitvi gledališke umetnosti. Čeprav smo tudi mi mnenja, da totemizem ni nobena religija, se strinjamo z Ankermannom, ki pravi, da je »mogel tvoriti totemizem, oplojen od drugih idej, namreč od magije, od kulta pradedov in od animizma, rodovitna tla za nove miselne tvorbe na polju verstva.«

B. Ankermann: Die religionsgeschichtliche Bedeutung des Totemismus. (Neue Jahrbücher für das klassische Altertum. 1917.) — Verbreitung und Form des Totemismus in Afrika. (Zeitschrift für Ethnologie. 1915.) — Ausdrucks- und Spieltätigkeit als Grundlage des Totemismus. (Anthropos.) — J. Beth: Der Totemismus australischer Stämme unter dem Gesichtspunkt der Fruchtbarkeitsriten. (Zeitschr. für Ethn. 1919.) — A. R. Brown: The definition of totemism. (Anthropos.) — J. Brun: Le totemisme chez quelques peuples du Soudan occidental. (Anthropos 1910.) — C. Clemen: Die neuesten Untersuchungen über die Anfänge der Religion. (Correspondenzblatt 1912.) — E. Durkheim: Les formes élémentaires de la vie religieuse. 1912. — Dykmam: Histoire économique et sociale de l'ancienne Egypte. — J. G. Frazer: Mensch, Gott und Unsterblichkeit. (1932.) — S. Freud: Totem and taboo. — Gennep, A. van: Mythes et legendes d'Australie. — A. A. Goldenweiser: The problem of totemism. (Anthropos.) — F. Gräbner: Totemismus als kulturgeschichtliches Verhältnis. (Anthropos.) — E. O. James: The idea of God in early religions. (Po referatu v Anthropos 1927.) — W. Koppers: Die Frage des Mutterrechts und Totemismus im alten China. (Anthropos 1930.) — Levy-Bruhl: La mythologie primitive. — L'âme primitive. — J. Lipps: Die Anfänge des Theaters bei den Naturvölkern. (Po referatu v Anthropos 1930.) — B. Malinowski: Das Geschlechtsleben der Wilden. (1929.) — Marzan, J. de: Le totemisme aux îles Fidji. (Anthropos 1907.) — J. Meier: Der Totemismus im Bismarkarchipel, Melanesien, Südsee. (Anthropos.) — P. G. Peekel: Das Zweigeschlechtswesen. (Anthropos 1929.) — Rank: Beiträge zur Mythenforschung. — Reuterskiöld: Die Natur des Totemismus. (Anthropos 1914.) — P. W. Schmidt: Totemismus, viehzüchterischer Nomadismus und Mutterrecht. (Anthropos 1915—1916) — L'origine de l'idée de Dieu. (Anthropos 1909.) — Wundts Völkerpsychologie. (Referat Zeitschrift für Ethn. 1921.) — H. Schurtz: Urgeschichte der Kultur. (1900.) — J. R. Swanton: The social and the emotional in the totemism. (Anthropos 1914.) — P. Trilles: Le totemisme chez les Fangs. (Anthropos.) — R. Thurnwald: Die Psychologie des Totemismus. (Anthropos.) — Werden, Wandlung und Gestaltung von Familie, Verwandtschaft und Bünden im Lichte der Völkerforschung. (1932.) — Werden, Wandlung und Gestaltung von Staat und Kultur im Lichte der Völkerforschung. (1935.) — J. Winthuis: Die Vorstellungswelt der primitiven Völker. (1931.) — W. Wundt: Totemismus. (Anthropos 1914.)

Zusammenfassung. Der Totemismus. Als Ausgangspunkt zur Lösung des Totemismus empfiehlt sich eine möglichst neutrale Definition dieses Phänomens. Eine solche bietet sich uns in der Clemenschen dar: »Spezifischer Totemismus ist nur der Glaube an ein besonderes Verhältnis zwischen einem Stamm, oder

einem Einzelnen auf der einen Seite, und einem einzelnen Wesen oder Gegenstand, bzw. Gruppe von solchen auf der anderen Seite.« Totemismus finden wir fast auf der ganzen Erde. Eine viel umstrittene Frage ist die, ob der Gruppentotemismus aus dem Individualtotemismus entstanden ist, oder umgekehrt. Es ist nicht einmal gewiß, ob der Individualtotemismus überhaupt echter Totemismus ist. Darum, und weil der Gruppentotemismus die verbreitetste und typischste Form des Totemismus ist, wurde nur er in vorliegender Abhandlung berücksichtigt. — Die Totemgruppe ist meistens der Klan, der sich verschiedene Tiere, Pflanzen oder Naturerscheinungen zum Totem erwählt. Nach Gräbner stellen sich die verschiedenen Totemgruppen ihr Verhältnis zum Totem genealogisch, monistisch oder farblos vor. Als psychologisches Substrat oder Praedisposition zum Totemismus können wir das rege Interesse des Naturmenschen für die ihn umgebende Naturwelt annehmen. Zwei Möglichkeiten der Entwicklung der Ansichten der Totemisten bezüglich ihres Verhältnisses zum Totem: 1. Aus Kameradschaftsgefühl entwickelt sich Verwandtschafts- oder gänzliches Identitätsgefühl. 2. Das Bewußtsein einer Blutverwandtschaft oder Identität mit dem Totem verblasst allmählich zu bloßem Kameradschaftsglauben. Da sich aber alle Totemisten wenigstens im Unterbewusstsein ihres Unterschiedes vom Totem bewusst sind, was sie dadurch beweisen, daß nirgends geschlechtlicher Verkehr zwischen Totemisten und Totemtier vorkommt, dürfte der Verwandtschafts- oder Identitätsglaube erst später entstanden sein, wie auch die Speise- und andere Tabus, sowie die Exogamie sich erst später dem Urtotemismus beigesellten. Als Urtotemismus können wir höchstens diese Form des Totemismus anerkennen, die ausschliesslich nur spezifisch totemistische Züge einschliesst, ohne die wir uns den Totemismus nicht vorstellen können.

Izvestja

Žeželj

Dr. Martin Malnerič

Žeželj je ime dveh hribov v Beli Krajini. Na Žežlju pri Vinici ob Kolpi se dviga proti nebu lepa cerkvice Marije Device, kamor potujejo k svetemu mestu mnogi romarji iz Bele Krajine in iz Hrvaške. Drugi Žeželj, ki ga pa narod naziva, ako se prav spominjam, Žeželjc, je gora jugozahodno od Črnomlja, brez cerkve. Ravno v zvezi s kipom Matere Božje, sedeče na »sedežu«, so razlagali nekateri ime Žeželj iz nemške besede »Sessel« (sedež). — V Dalmaciji je poznan tudi priimek Žezel.

No, »žeželj« je domača narodna, morda bolj hrvaško-srbska kot pa slovenska beseda in pomeni palico, s katero privežejo ovčarske pse: »Anbindstock für die Schafhunde, baculus alligando molosso.« Žeželj je nekakšna daljša, debelejša palica, katere en kraj se priveže psu za ovratnik, a drugi na kolec, da pes ne pregrize vrvice, kadar ni na verigi. Žeželj je torej beseda, vzeta iz preprostega pastirskega življenja, ki si zna pomagati tudi brez železnih predmetov. Daničič izvaja to besedo iz glagola žmem, žeti (stiskati, pritisniti). Da psa ulovimo in na žeželj prvežemo, mu vržemo kakšno vabo blizu žežlja. Tudi govore na jugu: Ljut, kot žeželj (V. Iveković-Broz, Rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb, 1901, 2. zv.).

Morda pa je žeželj nekoliko podoben — žezlu? Da na žeželj privežemo psa, a žeželj h kolcu, ga je treba primerno obrezati, tako da ima debelejša kraja. Staroslovenski se žezlo imenuje žezľ.